

ЕТНОПСИХОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ПРАКТИЦІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

Богиня Л.В.

Полтавський державний медичний університет

У статті розглянуто деякі аспекти комунікативної поведінки представників різних національних культур. Доведено важливість урахування етнопсихологічних особливостей у процесі навчання іноземних студентів і формування в них навичок поведінки в українському соціокультурному просторі.

Ключові слова: іноземні студенти, комунікативна поведінка, етнопсихологічні особливості.

The article considers some aspects related to communicative behavior among the members of different national cultures, features of communication etiquette. The importance of taking into account ethnopsychological features in the process of teaching foreign students and the formation of their behavioral skills in the Ukrainian socio-cultural space is proved.

Key words: foreign students, communicative behavior, ethnopsychological features.

Протягом останніх десятиліть Україна, попри нестабільну політичну й економічну ситуацію, залишається привабливою для іноземних громадян як країна якісної освіти та доброзичливого соціуму. Більшість іноземних студентів, що навчаються в Україні, здобувають освіту в немовних ЗВО й вивчають українську мову як інструмент для отримання фахових знань. Досягнення достатнього рівня мовної підготовки іноземних здобувачів освіти передбачено навчальними програмами у єдності лінгвістичної, соціокультурної та комунікативної компетенцій.

Опанування української мови як мови спілкування та засобу здобуття спеціальності починається на етапі доуніверситетської підготовки й передбачає оволодіння чотирма основними видами мовленнєвої діяльності: аудіювання, читання, письма і говоріння. Природно, що викладачі надають перевагу навчанню аудіювання (розуміння усного мовлення) і продукування власних

висловлювань у рамках побутової та навчальної сфер діяльності, завдяки чому комунікативні потреби учнів у перші місяці виявляються задоволеними.

Проте оволодіння мови як іноземної передбачає не лише вивчення суто мовних правил і мовленнєвих норм, а й формування вторинної мовної свідомості, так званої «третьої культури», коли знання рідної мови та культури, поєднуючись зі знаннями в цих же областях мови, що вивчається, утворюють новий пласт мовних одиниць і соціокультурних образів у свідомості людини.

Означений підхід до вивчення мови ґрунтується на поєднанні окремих блоків знань, таких як лінгвістичний, паралінгвістичний, прагматичний, етнолінгвістичний, етнопсихологічний. Останній передбачає сприйняття національних особливостей, менталітету представників іншої культури, які диктують модель поведінки в певній ситуації, знання яких дає можливість уникнути комунікативних невдач і «культурного шоку».

Національний менталітет трактується як національний спосіб сприйняття та розуміння дійсності, що визначається сукупністю когнітивних стереотипів нації. До прикладу, в американському сприйнятті дійсності багату людину ідентифікують за принципом: «багатий – значить розумний», тоді як українці на сучасному етапі здебільшого думають «багатий – значить нечесний, крадій». Поняття «новий» у переважній більшості західноєвропейських культур сприймається як «покращений, осучаснений», в українській – як «неперевірений, такий, що може виявитися негативним» тощо.

Іноземні студенти перебувають у мовному й культурному просторі, новому для них не тільки з точки зору мови, а й соціально-культурних норм. Іноді вони опиняються в ситуаціях, на які ми, викладачі, часто не звертаємо уваги, оскільки є носіями цієї культури. А іноземні студенти потрапляють у незрозумілі їм та досить неприємні ситуації. Наведемо декілька прикладів.

Досить відомим є випадок, в якому опинився іноземець, що вирішив купити продукти. Перед відвідуванням магазину він переклав за допомогою технічних засобів вираз «dozen eggs». У результаті отримав "десяток яєць". Але так як у багатьох країнах яйця продаються в упаковці по 12 штук, наш студент і

тут розраховував отримати ту саму кількість. Повернувшись додому, звернув увагу на цю невідповідність. Звернувшись за роз'ясненнями до викладача, він побачив різницю (не стільки мовну, скільки соціокультурну) і ситуація була залагоджена. З першого погляду начебто нічого страшного не трапилося.

Але інший іноземець опинився у подібній ситуації, яка накрила його хвилиною «культурного шоку». Нещодавно одружений з українкою, він уже був посвячений у деякі культурні традиції. Він добре знав, що на свята дружині завжди дарують квіти. І зазвичай він купував уже готовий букет. Але одного разу він вирішив зробити дружині сюрприз і подарувати квіти просто так, без святкового приводу. Він попросив дівчину в квітковому магазині продати йому «dozen roses». Зі щасливою усмішкою він вручив дружині красиві дорогі квіти. Який же був його подив, коли дружина не тільки не зраділа, а й образилася. Так незнання особливостей менталітету та деяких культурних традицій призвело до психологічного дискомфорту, який відразу ж позначився на бажанні іноземця активно вступати в комунікацію з представниками нашого народу.

Отже, навчаючи іноземців, варто зауважити, що парна кількість квітів у букеті в українській культурі символізує жалобу, в європейських культурах – ні. Білі квіти у Франції приносять на похорон, в Україні їх можна принести на весілля. Букет квітів в нашій культурі зазвичай є доповненням до подарунка, в арабській культурі букет квітів виступає як подарунок і є самодостатнім. В Україні колір жалоби чорний, в Єгипті – червоний, у Китаї та Індії – білий. Білим кольором індуци позначають і хвороби, тому їм не зовсім зрозумілі весільні сукні українок.

Іноземні студенти вимушені вступатив комунікацію, не маючи необхідного лінгвокультурного досвіду, а викладачі не в змозі передбачити безліч життєвих ситуацій, в які може потрапити студент. Отже, на нашу думку, ми маємо прагнути вже в перші місяці використовувати інтерактивні методи навчання – діалоги у наближених до реальних ситуаціях, рольові ігри, тренінги тощо, а також методи міжкультурної адаптації (презентація можливих

конфліктних міжкультурних ситуацій, перегляд і обговорення відеоматеріалів про культурні традиції й комунікативні стереотипи).

Під час проведення кураторських годин варто надати рекомендації щодо ефективного спілкування, обговоривши правила, які склалися в суспільстві й віддзеркалюють комунікативні традиції певного етносу. Правила комунікації засвоюються шляхом наслідування та навчання й реалізуються в спілкуванні переважно автоматично.

Принадно зазначимо, що комунікативні стереотипи зафіксовані в приказках та прислів'ях (брати по духу, яйця курку не вчать, коротко і ясно тощо), тому, навчаючи мови, додаємо ці компоненти до навчальних матеріалів, зокрема для самостійної роботи студентів.

Безумовно, вербальні компоненти – найважливіші складові комунікативного акту, оскільки саме вони в міжособистісному спілкуванні виступають основними носіями смислів повідомлень. Проте люди обмінюються інформацією за допомогою й інших засобів – жестів, міміки, положення тіла тощо. Для співрозмовників значущими можуть бути прикраси, татування, манера споживання чаю або кави та інші. Усе це належить до невербальних повідомлень.

Невербальні засоби комунікації – елементи комунікативного коду, які мають немовну (але знакову) природу і разом із засобами мови служать для створення, передавання і сприйняття повідомлень.

Звичайно, значення невербальних сигналів «перебувають» не в самих сигналах, а приписуються їм тими, хто сприймає й декодує мовлення. Це декодування відбувається з обов'язковим урахуванням культурних та індивідуальних контекстів.

Окрім мовних і невербальних засобів спілкування існують численні установки та стереотипи, фіксовані тільки в процесі безпосереднього аналізу комунікативної поведінки народу (через поріг не розмовляють і не дають речі, до співрозмовника можна торкатися, слабке рукостискання – ознака

нерішучості, чим ближче до співрозмовника, тим ефективніший мовний вплив на нього тощо).

Цікавими з точки зору етнопсихології видаються ситуативні норми комунікації, які виявляються у випадках, коли спілкування обмежено темою спілкування чи певним складом осіб. Такі обмеження можуть бути різними за характером. Так, обмеження за статусом співрозмовників дозволяють говорити про два різновиди комунікативної поведінки – вертикальний (вищий/нижчий) і горизонтальний (рівний/рівний). У вертикальній комунікативній поведінці розмежовують низхідний тип (згори вниз) і висхідний (знизу вгору). Кордон між різними типами не статичний, він може порушуватися [2]. Обговорюючи ситуації спілкування «керівник – підлеглий», «декан – студент», констатуємо, що в українській традиції – це вертикальний різновид поведінки, який зумовлений історичними й соціальними умовами формування нації. Зауважимо, що останнім часом цей стереотип змінюється й прагне до горизонтального типу, бо у співпраці, командній роботі, як відомо, досягаються кращі результати.

В означених типах комунікативної поведінки спостерігається національна специфіка: так, спілкування чоловіка й жінки в українській культурній традиції виступає як горизонтальне, а в мусульманській – як вертикальне; спілкування старшого з молодшим у мусульман набагато вертикальніше, ніж в українців тощо.

Категорія комунікативної недоторканності в українській культурі виражена слабо, українське комунікативне мислення допускає вторгнення в комунікативний простір іншої особи – і в фізичному сенсі (дистанція, дотик, фізичний контакт), і в тематичному плані (у спілкуванні навіть між малознайомими людьми можуть бути порушені глибоко особисті питання, як-от між попутниками в купе поїзда, пацієнтами однієї палати). У західній комунікативній свідомості категорія комунікативної недоторканності має першорядне значення та зумовлює численні обмеження у різних комунікативних ситуаціях. До категорії комунікативної недоторканності в

українському мовному етикеті належить запитання про вік жінки, а в західноєвропейському – про розмір заробітної плати чи інших видів доходу тощо.

Важливою в міжособистісному спілкуванні є власне дистанція спілкування. Порівняно з дистанцією у західних комунікативних культурах українська комунікативна дистанція описується дослідниками як коротка. Українці часто спілкуються на відстані менше, ніж пів метра, що для представників європейських культур некомфортно. Українська комунікативна культура належить до контактних. Під час розмови українці можуть доторкнутися до співрозмовника – торкнутися його руки, плеча, передпліччя, обійняти або напівобійняти співрозмовника (особливо молодшого, жінку), взяти за руку. Такі невербальні сигнали демонструють позитивне емоційне ставлення до співрозмовника, прагнення продемонструвати йому це ставлення, встановити та підтримати контакт з ним, а також посилити емоційний вплив повідомлення, зверненого до співрозмовника, надати йому характеру щирості. В арабській, перській культурі це неприпустимо, що варто враховувати викладачам під час проведення занять та виховних заходів.

Істотно різниться в різних культурах спілкування вчителя з учнями, викладача зі студентами. Якщо український студент відповідає викладачеві тихо, то викладач небезпідставно вважає, що студент недостатньо знає відповідь на запитання; якщо ж тихо говорить студент-африканець, то це цілком може означати просто демонстрацію ввічливості та поваги до викладача: чим тихіше говориш, тим шанобливіше це звучить (з погляду африканця).

Нігерійці, перш ніж звернутися до будь-кого з проханням, довго і багатослівно вибачаються, що потурбували, чим нерідко дратують українців, у мовному етикеті яких вибачення має бути коротким, а багатослівні вибачення розглядаються як свідчення того, що прохання буде делікатним чи незаконним.

Нігерійські студенти часто скаржаться, що у відповідь на багатослівні вибачення, які в нігерійському мовному етикеті символізують підвищену

ввічливість звернення, викладачі підганяють їх говорити швидше й коротше, а українці нерідко просто відмовляються вступати в розмову, відганяючи їх як настирливих жебраків.

Мовний етикет спілкування зі старшим поколінням дуже розвинений та суворо дотримується в окремих країнах, особливо в країнах Сходу. У багатьох мовах існують спеціальні форми звернення до старших, що відрізняються підвищеним ступенем ввічливості. Діти за першим покликом батьків повинні приходити до матері або батька, вони не можуть у відповідь на звертання відповісти «Що таке?» (що допустимо в українській комунікативній поведінці), не можуть розмовляти з батьками на відстані, на великій дистанції. Старших не прийнято перебивати у розмові. В Афганістані та Пакистані, наприклад, прийнято вітатись з незнайомими старими людьми, коли проходиш повз них.

Ще одним аспектом є тон спілкування, його гучність. Українці в ситуації спокійного спілкування говорять достатньо тихо, а підвищення голосу, здебільшого, означає перехід спілкування у конфліктну стадію. Араби ж голосно розмовляють зі знайомими та незнайомими, близько підходять у розмові, сильно жестикулюють під час розмови, що зовсім не означає сварку. Одного разу ми спостерігали як арабські студенти голосно й емоційно про щось говорили, розмахували руками. Сприймавши це як можливу конфліктну ситуацію, ми вирішили втрутитися, щоб запобігти бійці. Виявилось, що цей крик і шум означали, що вони вирішували, хто до кого піде сьогодні обідати.

Принагідно нагадаємо, що в арабському світі ритуал словесного привітання досить громіздкий, причому його тривалість залежить від ступеня близькості людей один до одного і, відповідно, ступеня поваги, яку вони мають продемонструвати один одному в розмові. Тому іноді українцям, та й студентам інших національностей, незрозумілі досить довгі обійми, поцілунки, розпитування, а арабські студенти ображаються, коли на початку заняття їх обмежують у висловленні звичних привітань своїм землякам.

Ці та інші аспекти комунікативної поведінки представників різних національних спільнот доводять важливість урахування етнопсихологічних

особливостей і мовних традицій задля створення толерантного освітнього середовища, де міжособистісне спілкування вибудовуватиметься на дружній основі з розумінням «інакшості» поведінкових звичаїв.

Незнання або невиконання студентами правил місцевого мовного етикету, неправильне розуміння комунікативних інтенцій жителів країни, де вони навчаються, наші власні неадекватні комунікативні дії можуть призвести до серйозних непорозумінь і конфліктів. Необхідність знання норм та традицій комунікативної поведінки представників різних країн – нагальна потреба та важлива умова ефективної спільної діяльності, запорука успіху в спілкуванні та діловій взаємодії.

Література

1. Крюкова М.А. Етнопсихологія: навчально-методичний посібник (в допомогу до самостійної роботи для здобувачів вищої освіти ступеня магістра факультету психології, політології та соціології факультету психології, політології та соціології НУ «ОЮА») / М.А. Крюкова, Ю.В. Форманюк – Одеса: Фенікс, 2020. – 106 с.
2. Стернин И. А. Основы речевого воздействия: учебное пособие / И. А. Стернин. – 3-е изд., стер. – Москва ; Берлин : Директ-Медиа, 2015. – 289 с.